

УДК 651.926

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЇЇ ІСТОРІЯ І ЗАВДАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Таланова Л.Г., к.пед.н., доцент,
завідувач кафедри перекладу та мовознавства,
Міжнародний гуманітарний університет

Дана стаття висвітлює питання історії розвитку перекладу у різні епохи. Особлива увага приділяється розвитку перекладацької діяльності в Україні та Росії, а також за кордоном. Також, у статті автор приділяє увагу питанню особливого місця, яке посідає дисципліна «переклад» поміж інших лінгвістичних дисциплін і виявляє цілі, які постають при підготовці майбутніх перекладачів у ВНЗ.

Ключові слова: переклад, перекладачі, перекладацька компетенція.

Данная статья освещает вопрос истории развития перевода в различные эпохи. Особое внимание уделяется развитию переводческой деятельности в Украине и России, а также за рубежом. Также, в статье автор уделяет внимание вопросу особого места, которое занимает дисциплина «перевод» в лингвистике и определяет цели, которые ставятся при подготовке будущих переводчиков в ВУЗах.

Ключевые слова: перевод, переводчики, переводческая компетентность.

Talanova L.G. SPECIFICITY OF TRANSLATION, ITS HISTORY AND OBJECTIVES OF THE PRESENT

The given article focuses on the history of translation and its development throughout centuries. It highlights some historical glimpses of translation development in Ukraine, Russia and foreign countries. It also dwells upon the specific place of translation as a discipline within the linguistics and defines the goals of preparation of future translators while studying at universities.

Key words: translation, translators, translation competence.

Вивчення спеціальної літератури з теорії перекладу переконливо показує, що перекладацька діяльність задається і координується вимогами до продукту перекладу – тексту, що описує теорія перекладу. При цьому виникнення і розвиток теорії перекладу як окремої області знання було обумовлене покладеними на неї завданнями:

- описати, що становить собою ідеальний переклад (перекладацький текст);
- простежити шлях його створення;
- позначити роль, цілі й завдання перекладача в цьому процесі.

Ми уявляємо, що якщо розглянути відповіді на ці питання, що дає теорія перекладу, то на їхній основі, з урахуванням базової структури професійного світогляду фахівця можна конкретизувати змістовні характеристики ідеальної, типової моделі професійного світогляду перекладача як одного з його типів. Маючи це за мету в даному параграфі, переходимо нижче до викладу результатів теоретичного пошуку, що ми розпочали.

Вивчення спеціальної літератури показує, що переклад як особливе явище є одним із стародавніх видів людської діяльності, що має тисячолітню історію. Його становлення зв'язане з виникненням на нашій планеті різномовних людських племен і, відповідно, акту-

алізацією потреби в людях, що могли б стати посередниками при різноманітних контактах між представниками різних племен. У зв'язку з цим переклад пройшов довгий і важкий шлях свого становлення, постійно уточнюючи і змінюючи роль перекладача і зміст його діяльності, що в будь-якому суспільстві залежала як від зовнішньої діяльності держави, так і від ситуації всередині країни.

Як гіпотетично припускають історики, можливо, що першими перекладачами були жінки [6, с. 67; 9, с. 72], оскільки відомо, що у стародавності існував звичай красти наречених з чужого племені, і жінка мимохіть опанувала мовою чоловіка і могла виступати в разі потреби в ролі перекладача. У зв'язку з цим спочатку переклади були, природно, тільки усними, а значно пізніше з виникненням письма появились і письмові перекладачі. Так, численні факти свідчать про те, що серед клинописних шумерських текстів, написаних за три тисячі років до нашої ери, існували двомовні словники, явно призначені для допомоги перекладачеві.

Як свідчать аргументовані висновки істориків, узагалі без перекладачів було б неможливим існування стародавніх імперій, що виникали в результаті завоювань багатьох країн, населених різномовними народами. Це

підтверджують добути ними факти про те, що вже у Стародавньому Вавилоні й в Ассирії існували групи перекладачів, що доводили веління володарів до відомих скорених народів. А у Стародавньому Єгипті вже була спеціальна школа, що готувала перекладачів для контактів із сусідами. Про їх існування згадує і Біблія, оповідаючи історію про Йосипа і його братів. У ній описується, як брати, що заздрили йому, продали Йосипа в рабство в Єгипет, де він згодом став важливою особою при дворі єгипетського фараона. Через деякий час на батьківщині Йосипа був неврожай і його брати відправилися за хлібом у Єгипет. Коли їх привели до Йосипа, вони його не впізнали, а він теж спочатку їм не відкрився і говорив з ними через перекладача. Подібні згадування про переклад і перекладачів можна знайти в багатьох джерелах [6, с. 59].

Відзначимо, що вже на ранніх етапах перекладацької діяльності досить чітко виявилися дві тенденції. Перша з них найбільш помітна в перекладах релігійних текстів, оскільки в останніх переважало прагнення до максимального буквализму. Інша тенденція виявлялася у вільному поводженні з оригіналом, у допущенні відхилень і навіть спотворень, що вели до невиправданих помилок у тексті [9, с. 63]. Так, наприклад, у художніх творах допускалася заміна імен з перекладної мови на імена, що існували тільки в мові перекладу і навпаки.

Перекладацька діяльність у Росії й Україні також має багату історію, початок якій було покладено ще за часів Київської Русі. Вже в IX столітті на Русі в досить зрілій формі одночасно виникли писемність, література і переклад. 864 року імператор Візантії послав грецьких ченців Кирила і Мефодія для проповідання християнства серед слов'янських народів. Вони почали свою діяльність зі створення алфавіту (іменованого дотепер «кирилицею»), за допомогою якого переклали з грецької на староцерковнослов'янську кілька релігійних текстів. Серед цих перекладів були Новий Заповіт, Псалтир і Молитовник. Після водохрещення на Русі 988 року появилася безліч перекладів, що мали ознайомити новонавернених з філософськими й етичними доктринами нової релігії і з церковними обрядами і звичаями.

Під час тяжких років монгольського ярма переклади продовжували відігравати важливу роль у культурному житті нашої країни. Були перекладені інші частини Біблії, а багато колишніх перекладів були виправлені

чи виконані заново. Більшість перекладів робилося з грецької мови, деякі перекладачі використовували латинські й давньоєврейські джерела. У XVI столітті Москва остаточно перетворилася на політичний, а також перекладацький центр Росії. Переклади більше не були анонімними, а роль перекладачів у розвитку мови і культури почала одержувати громадське визнання. 1516 року у складі грецького посольства появився перекладач Максим Грек. Він перекладав релігійні книги, а також деякі нерелігійні тексти, вносив виправлення в колишні переклади і супроводжував їх коментарями. Від XVII століття до нас дійшла вже велика кількість імен перекладачів і велике число перекладів: Матвеев, Богданов, князь Кропоткін, Арсеній Грек, Діонісій Грек [6, с. 45; 8, с. 86].

Вирішальний внесок у розвиток перекладацької діяльності в Росії зробило XVIII століття. Політичні реформи Петра I розширили економічні й культурні контакти Москви з європейськими країнами, створивши потребу в перекладах науково-технічних текстів, так само як і творів художньої літератури. Тепер перекладам стали ставити більш високі вимоги щодо їх якості. Цар Петро видав спеціальний указ про переклади, вимагаючи «виразної» передачі змісту [6, с. 53]. У XVIII столітті появилися переклади А. Кантемира, М. Ломоносова, О. Радищева, О. Сумарокова, В. Тредіковського, Д. Фонвізіна.

Золотим століттям російського перекладу стало XIX століття. Переклад як особливий вид професійної діяльності був зведений у ранг високого мистецтва. Нова російська школа перекладу почала формуватися завдяки видатному внеску таких відомих діячів культури, як В. Гаршин, І. Гончаров, О. Грибоедов, В. Жуковський, М. Карамзін, І. Крилов, М. Некрасов. Почесне місце в історії перекладу в Росії належить двом великим російським поетам О. Пушкіну і М. Лермонтову. Завдяки їм російські читачі одержали доступ до багатьох творів Ф. Шилера, І. Гете, Г. Гейне, Д. Байрона та ін. Паралельно з поетичними перекладами появляються й переклади прози – романів У. Теккерея, Ч. Діккенса в перекладах П. В'яземського й І. Введенського. Серед перекладачів – такі відомі літератори, як М. Гнедич, А. Фет, В. Курочкин, Д. Мінаєв. Одночасно появилися і перші критики перекладів, одним із яких був М. Добролюбов [9, с. 45].

Після жовтневої революції 1917 року в Росії відбувся новий підйом перекладацької діяльності. Появилися вітчизняні переклади

художніх творів О. Бальзака, Стендаля, Б. Шоу, М. Твена і багатьох інших. Проблеми перекладу привертають увагу дедалі більшого числа вчених і літераторів, що вдаються до дослідження праць таких російських письменників і поетів, які захоплювалися цим видом творчої діяльності: П. Вейнберг, П. В'яземський, В. Жуковський, М. Карамзін, М. Лермонтов, О. Пушкін, О. Толстой, Л. Толстой, І. Тургенєв, А. Фет, М. Чернишевський, оцінюючи їхній внесок у підготовку бази для розвитку сучасного перекладознавства. Автори приділяють особливу увагу діяльності А. Федорова, що заклав основи лінгвістичної теорії перекладу в нашій країні і тим протистоянням, з якими зіткнувся дослідник і його вчення в процесі становлення перекладознавства [6, с. 67].

Поступово починає складатися і школа підготовки професійних перекладачів, яких готували спочатку в літературних інститутах, а потім, починаючи з 30–40-х років ХХ століття, здійснюється підготовка військових перекладачів. У цьому зв'язку перекладацька діяльність, зведена до рангу особливої професії, набуває, як у нашій країні, так і за рубежом, дедалі більш масового характеру. Одним зі свідчень цього став висновок президента Міжнародної федерації перекладачів, що 1955 року у вступній статті до журналу проголосив ХХ століття як «століття перекладу», і ця помітна формула цілком справедлива в ряді інших визначень цього часу [2, с. 12].

Як показує вивчення спеціальної літератури, що належить до перекладознавства, незважаючи на те, що переклад як особливий вид людської діяльності зародився в далекій давнині, однак основи наукової теорії перекладу, предметом якої є процес перекладацької діяльності, почали складатися лише до середини ХХ століття, коли перекладацька проблематика привернула увагу мовознавців у зв'язку з підвищенням актуальності адекватного перекладу політичних, комерційних, науково-технічних і інших «ділових» матеріалів, де особливості індивідуально-авторського стилю, як правило, розглядалися як мало істотні. При цьому великий внесок у розвиток основ професійного перекладознавства зробили зарубіжні лінгвісти-перекладознавці (К. Бюлер, О. Каде, Х. Крингс, М. Ледерер, Ю. Найда, А. Нойберт, К. Райс, Д. Селескович та ін.), російські (Л. Бархударов, В. Єрмолович, В. Комісаров, Л. Латишев, Р. Міньяр-Белоручев, Я. Рецкер, І. Халєєва, М. Цвіллінг, Г. Чернов, А. Швейцер, А. Ширяєв та ін.) і

українські (А. Корсаков та ін.) учені-лінгвісти. У зв'язку з цим фахівці дедалі більш чітко стали усвідомлювати, що основні труднощі перекладу і весь характер перекладацького процесу обумовлюються розбіжностями у структурах і правилах функціонування мов, що беруть участь у цьому процесі.

Укажемо, що в даний час поняття «переклад» і «перекладацька діяльність» фахівці з перекладознавства, як правило, використовують у синонімічному ряду. При цьому різні визначення поняття перекладу формулювалися в залежності від особливостей конкретного аспекту його розгляду як проблеми [5, с. 30].

Унаслідок цього переклад визначається як:

– «міжмовна мовленнєва діяльність», спрямована на забезпечення такого типу міжмовної комунікації, при якому створюваний текст мовою «рецептора» міг би виступати як повноцінна комунікативна заміна оригіналу, ототожнюючись «рецепторами» перекладу з оригіналом у функціональному, структурному і змістовному відношенні.

– засіб забезпечення можливості комунікації між людьми, що розмовляють різними мовами;

– процес створення тексту (цільового), інваріантного джерелу (відповідного оригіналу);

– спосіб вилучення інформації з тексту однією мовою і передачі її способом створення тексту іншою мовою;

– «вид мовного посередництва», іншомовна форма «існування повідомлення, що міститься в оригіналі» [1, с. 12].

Внаслідок цього мета підготовки перекладачів, що здійснюють спеціалізовані кафедри мовних факультетів, визначалася в Програмі як «формування перекладацької компетенції, під якою слід розуміти вміння вилучати інформацію з тексту однією мовою і передавати її способом створення тексту іншою мовою» [4, с. 34].

Важливо й те, що, з огляду на діяльнісний характер перекладу, лінгводидакти проте довгий час вважали переклад не самостійним, а саме «допоміжним видом мовної діяльності» [1, с. 34]. Обумовлено це було недостатнім розвитком методики навчання перекладу, що дотепер залишається мало розробленою внаслідок ряду об'єктивних і суб'єктивних причин. Через це переклад традиційно використовувався і продовжує використовуватися при навчанні іноземній мові як засіб введення, закріплення чи контролю

за опануванням навчального матеріалу. Крім того, деякі фахівці у сфері міжкультурної комунікації бачать у перекладі прикру заваду, яка перешкоджає повному, безперекладному оволодінню іноземною мовою. Це заважає тому, хто навчається, мислити цією мовою, що підсилює інтерференцію і неідіоматичність мови [7, с. 34].

Разом з тим, оскільки теорія перекладу тісно зв'язана з комунікативною лінгвістикою [7, с. 40], то в даний час перекладацькі завдання досліджуються і вирішуються насамперед у рамках комунікативного підходу. З методологічних позицій останнього, зокрема, було встановлено, що:

– порівняльний аналіз текстів джерела і різних перекладів розкриває внутрішній механізм перекладу, визначає характер відносин, що встановлюються між різномовними текстами;

– мовна своєрідність тексту, орієнтованого в змістовній частині «...на визначений мовний колектив, що має лише йому властиві «фоніві» знання і культурно-історичні особливості», не може бути передана цілком засобами іншої мови;

– «приватний прояв принципу нетотожності змісту двох текстів іноземними мовами» не перешкоджає виконанню текстами однакових комунікативних функцій. Більш того, комунікативні цілі створення перекладу заперечують необхідність абсолютної тотожності текстів оригіналу і перекладу. Кожен окремий «рецептор» (тобто слухаючий чи читаючий) вилучає з тексту різний обсяг інформації, що залежить від його знань, ступеня зацікавленості в повідомленні й цілей конкретного акту спілкування. Внаслідок цього фахівці з інтерпретації текстів вважають, що перекласти «... текст зовсім не значить наділити його деяким конкретним змістом (відносно правомірним чи відносно довільним), але, навпроти, зрозуміти його як утілену множинність» [1, с. 34].

Таким чином, будь-яке повідомлення, ширше – текст, навіть у рамках однієї мовної системи існує в двох (і більш, у залежності від числа комунікантів, тобто сторін спілкування) не цілком тотожних, але комунікативно рівноцінних формах:

– вони складаються з однакових мовних одиниць і несуть в основному однакову

інформацію для всіх членів даного мовного колективу;

– конкретні умови спілкування забезпечують необхідне взаєморозуміння;

– акт спілкування сприяє об'єднанню двох форм в одне ціле, де розходження стають нерелевантними для учасників спілкування, які вважають, що отримане повідомлення (сконструйований текст) рівноцінний переданому.

Як наслідок впливав висновок, що використання сторонами, які спілкуються, підмножини однакових мовних одиниць, визначеної вузькою сферою спілкування, сприяє їх взаєморозумінню й успішному вирішенню діяльнісних завдань за допомогою ефективного перекладу в рамках сфери взаємодії сторін, які спілкуються. У цьому зв'язку міжмовний переклад почали дедалі частіше визначати як вид мовного посередництва, мета якого – вилучення інформації з тексту однією мовою і передача її способом створення функціонально, структурно і змістовно рівноцінного тексту іншою мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – СПб.: Союз, 2001. – 288 с.
2. Образование сегодня // Журнал ЮНЕСКО – № 3. – 2002. – 98 с.
3. Перевод: Традиции и современные технологии: Сборник статей / Отв. Ред. И.И. Урбин. – М.: Б.И., 2002. – 131 с.
4. Програма з англійської мови для університетів/інститутів (чотирирічний курс навчання): Проект / С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей, Ю.В. Головач та ін. – К.: Координ.-інформ. центр «Злагода», 1999. – 186 с.
5. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Доп. и коммент. Д.И. Ермолович. – М.: Р. Валент, 2004. – 240 с.
6. Семенец О.Е., Панасьев А.Н. История перевода. – К.: Либідь, 1991. – 254 с.
7. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и языковая практика в теории и практике преподавания иностранного языка: Дис... докт. пед. наук: 13.00.02. – М., 1994. – 475 с.
8. Чанышев А.Н. Философия Древнего мира. – М.: Высшая школа, 2003. – 703 с.
9. Чужакин А.П. Мир перевода. – М.: Р. Валент, 1999. – 192 с.